

АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ 5–9 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР НА УРОКАХ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я

THE ACTIVATION OF LEARNING ACTIVITY OF 5–9 GRADES STUDENTS IN THE PROCESS OF USING DIDACTIC GAMES AT THE HEALTH BASICS LESSONS

У статті на основі аналізу літературних джерел висвітлено сутність та зміст поняття дидактичних ігор як засобу активізації навчальної діяльності школярів, зокрема й під час вивчення курсу «Основи здоров'я» в 5–9 класах. Основна увага зосереджується на необхідності підвищення рівня здоров'язбережувальної компетентності учнів на уроках основ здоров'я за допомогою дидактичних ігор. Висвітлюється питання вивчення ролі дидактичних ігор у сучасному уроці та необхідність їх упровадження в освітній процес сучасної школи.

Мета статті – обґрунтувати організаційно-методичні умови активізації навчальної діяльності дітей середнього шкільного віку на уроках основ здоров'я засобами дидактичних ігор.

Методологія дослідження. У дослідженні брали участь 100 учнів 5–9 класів та 10 учителів спеціалізованої школи № 71 м. Києва. Усі учасники дали згоду на участь в експерименті. Педагогічний експеримент відбувався у 2019–2020 н. р. та мав порівняльний характер, оскільки нами сформовано експериментальні та контрольні групи. У дослідженні застосовувалися емпіричні методи дослідження: педагогічні спостереження, анкетування, тестування, педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

Результати дослідження. Для активізації навчальної діяльності учнів експериментальних класів розроблено організаційно-методичні умови використання дидактичних ігор, спрямовані на активізацію навчальної діяльності на уроках основ здоров'я і зміцнення міжпредметних зв'язків. Основними засобами навчання були дидактичні ігри, а також рольові та сюжетні ігри, ігри-змагання й ігри-ребуси. Результатом реалізації розроблених організаційно-педагогічних умов стало статистично достовірне підвищення якості засвоєння учнями 5–9 класів знань з основ здоров'я, розвиток практичних умінь і навичок із цього курсу, а також збільшення рівня здоров'язбережувальної компетентності учнів середнього шкільного віку.

Ключові слова: активізація навчальної діяльності, учні 5–9 класів, діти середнього шкільного віку, дидактичні ігри, основи здоров'я.

The article, based on the analysis of literature sources, highlights the essence and content of the concept of didactic games as a means of enhancing the educational activities of students, in particular and during the study of the course "Fundamentals of Health" ("Health basics") in grades 5–9. The main focus is on the need to increase the level of health competence of students in the lessons of "Fundamentals of Health" ("Health basics") through didactic games. The issue of studying the role of didactic games in a modern lesson and the need for their introduction into the educational process of a modern school is covered.

The purpose of the article is to substantiate the organizational and methodological conditions for the intensification of educational activities of middle school children at lessons of "Fundamentals of Health" ("Health basics") by using didactic games.

Research methodology. The study involved 100 students of grades 5–9 and 10 teachers of specialized school № 71 in Kyiv. All participants agreed to participate in the experiment. The pedagogical experiment took place in 2019–2020. and was comparative in nature, we formed experimental and control groups. The study used empirical research methods: pedagogical observations, questionnaires, testing, pedagogical experiment, methods of mathematical statistics.

Results of the research. To intensify the educational activities of students of experimental classes, organizational and methodological conditions were developed using didactic games aimed at intensifying educational activities in the lessons of the basics of health and strengthening interdisciplinary links. The main means of learning were didactic games, as well as role-playing and story games, competition games and puzzle games. The implementation of the developed organizational and pedagogical conditions resulted in a statistically significant improvement in the quality of assimilation of knowledge on the basics of health by students of grades 5–9, development of practical skills and abilities in this course, increased health competence of middle school students.

Key words: activation of educational activity, students 5–9 grades, children of secondary school age, didactic games, fundamentals of health, health basics lessons.

УДК 372.857+371.7
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-2.25>

Сябро С.А.,
учитель біології вищої категорії,
вчитель-методист
Спеціалізованої школи № 71 м. Києва

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У практичній роботі загальноосвітньої школи проблема активізації навчальної діяльності молодших школярів є однією з найактуальніших, оскільки саме в процесі навчання відбувається розвиток особистості.

Особливого значення ця проблема набуває у зв'язку з організацією шкіл нового типу (гімназій, ліцеїв, колегіумів, коледжів, спеціалізованих закладів освіти). За цих умов уміле використання

дидактичних ігор для активізації навчальної діяльності значно збагачує навчально-виховний процес, підвищує ефективність роботи кожного вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дидактичні ігри стали предметом особливої уваги в працях Б. Болонського, А. Макаренка, С. Рубінштейна, А. Сікорського, В. Сухомлинського (формування уяви); Л. Артемової, Л. Венгера, Л. Виготського, Д. Ельконіна, Р. Жуковської, О. Запорожця, О. Леонтєєва, Д. Менджеричької,

А. Соноріної, О. Усової, (вплив на розумовий розвиток); Є. Баничевої, Ф. Блехер, З. Богуславської, Н. Гамбург, Г. Ляпіної, К. Радіної, С. Шамової, Г. Щукіної (активізація навчальної діяльності). Питання теорії та практики активізації навчальної діяльності частково знайшли своє відображення і в працях таких учених, як Л. Занков, В. Зінченко, Я. Пономарьов, О. Тихомиров (розвивальне навчання); Д. Богоявленський, В. Бондар, С. Бондар, К. Кабанова-Меллер, Б. Коротяєв, Н. Менчинська, В. Паламарчук (формування загальних прийомів навчальної діяльності); Л. Аристова, М. Данилов, Д. Ельконін, Л. Кудрявцев, І. Лернер, М. Махмутов, М. Скаткін (проблемне навчання); П. Гальперін, А. Тализіна (теорія поетапного формування розумових дій); І. Бех, Н. Бібік, Л. Божович, І. Друзь, Н. Кудикіна, (розвиток навчального інтересу); О. Савченко, Р. Хабіб (самостійність, активність учнів); М. Данилюк, Г. Костюк, А. Маркова, Н. Якобсон (мотивація навчання у підвищенні навчальної активності) та інші.

Проблему використання дидактичних ігор у навчальному процесі досліджували також зарубіжні педагоги: Е. Баффі, Дж. Брунер, Е. Говен, К. Кімборльд, Я. Коменський, З. Контануєте, М. Монтессорі, В. Оконь, Ж. Піаже, Б. Роумем, Ж. Руссо, Х. Хеден, Мак-Конел та Джекобсон.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення досвіду роботи вчителів показує, що в шкільному навчанні дидактичні ігри часто застосовуються епізодично, безсистемно, з недостатнім урахуванням вікових особливостей і дидактичної ситуації на уроці й без належного ускладнення змісту й характеру навчальної діяльності. Отже, важливість зазначеної проблеми, її недостатня теоретична розробка, а також потреба практики в удосконаленні процесу формування умінь і навичок та засвоєння школярами знань з основ здоров'я [2], здорового способу життя [3] зумовили вибір теми нашого дослідження.

Мета статті – обґрунтувати організаційно-методичні умови активізації навчальної діяльності дітей середнього шкільного віку на уроках основ здоров'я засобами дидактичних ігор.

Виклад основного матеріалу. Відтворюючи в іграх свої уявлення про навколишній світ, учні краще пізнають відображені ними явища, глибше проникають у їх суть, осягають зв'язки між ними. Це сприяє перебудові й формуванню основних психічних процесів дитини: відчуттів, сприймань, уяви, мислення, мови. Створюючи уявні ситуації, перевтілюючись в образи різних людей, дитина створює цілий світ, у якому органічно поєднуються реальне й фантастичне. У грі діти вступають у відносини одне з одним, спілкуючись, вони стикаються з різноманітними стосунками, ставленнями, опановують зв'язки, які складаються в дитячому колективі. Гра приносить дитині радість і

сприяє формуванню колективістських рис, згуртуванню в дружний колектив [4]. Тому у своїй роботі з молодшими школярами потрібно використовувати гру на різних етапах уроку. У будь-якій грі розвивається увага, спостережливість, кмітливість. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються: пізнають нове, орієнтуються у надзвичайних ситуаціях, доповнюють свою уяву, розвивають фантазію. Тому використання на уроках основ здоров'я дидактичних ігор та ігрових моментів робить процес навчання цікавим, створює у дітей бадьорий настрій, полегшує подолання труднощів у засвоєнні навчального матеріалу.

Упродовж 5 місяців ми проводили ввідний етап дослідження в спеціалізованій школі № 71 м. Києва, ці результати свідчать про те, що вже в 5–6 класах кількість учнів, що втрачають активність у навчальній діяльності, збільшується. Тому потрібно шукати матеріал та методи навчання, які відповідають природі дітей середнього шкільного віку, тобто він повинен одночасно містити в собі інтелектуальне задоволення та піднесений емоційний компонент. Цим критеріям відповідають дидактичні ігри. Час, відведений на їх проведення, становить від 5 до 15 хвилин на урок.

На уроках основ здоров'я доцільно використовувати такі дидактичні ігри та ігрові завдання, які не лише формували валеологічні знання учнів, а й сприяли їх загальному особистісному розвитку, формуванню особистих рис громадянина України, духовності, моральної, трудової, екологічної культури, господаря своєї Батьківщини, вивченню історії і традицій рідного краю.

Деякі труднощі у вивченні основ здоров'я пов'язані зі специфікою цього предмета і зумовлюють необхідність урахування психологічних закономірностей мислення, індивідуальних особливостей пізнавальної діяльності учнів 5–9 класів. Так, Л. Виготський уважав, що «слід визначити зону найближчого розвитку дитини і побудувати навчальний процес таким чином, щоб вона могла самотужки знайти те особливе, що становить зміст результативної навчальної діяльності» [1, с. 42].

Для виявлення ефективності використання дидактичних ігор із метою активізації навчальної діяльності учнів 5–9 класів на уроках основ здоров'я, ми впродовж 5 місяців 2019–2020 н. р. проводили педагогічний експеримент, який складався з 3-х етапів.

На першому етапі вивчалась історична, педагогічна, психологічна література з теми дослідження; проводились спостереження за роботою вчителів, учнів молодших класів; було окреслено об'єкт і предмет дослідження, розроблено його завдання, сформульовано гіпотезу.

На другому етапі розроблялась методика дослідження, планувалась та проводилась дослідницько-експериментальна робота.

На третьому етапі проводився аналіз, обробка та узагальнення результатів дослідження, оформлялась робота та розроблялися науково-методичні рекомендації.

Метою констатувального експерименту було виявлення початкового рівня навчальної активності у всіх 5–9 класах. Завдання констатувального експерименту – визначити показники стану навчальної активності учнів 5–9 класів, умови, засоби та рівні активізації їх навчальної діяльності. На цьому етапі використовувались такі методи: індивідуальні та колективні бесіди, опитування, анкетування.

Також за результатами констатувального експерименту можемо стверджувати, що більшість учителів визнають, що дидактична гра серед засобів активізації навчальної діяльності у середньому шкільному віці має значний ефект, проте як метод навчання застосовується у практичній роботі вчителів украї рідко. Ми дійшли такого висновку після аналізу планів роботи 10 вчителів спеціалізованої школи № 71 м. Києва.

Частіше дидактичні ігри використовуються на уроках української та англійської мови, малювання, трудового навчання, рідше – на уроках української літератури, математики, основ здоров'я, фізики, хімії та біології. Дані з аналізу планів учителів наведено в таблиці 1.

Тобто частина вчителів застосовують у своїй роботі дидактичні ігри, проте роблять це безсистемно.

Метою анкетування учнів 5–9 класів спеціалізованої школи № 71 м. Києва було виявлення того, від яких уроків основ здоров'я у них залишилось найбільше позитивних вражень. Виявилось, що

найбільше запам'яталися учнями уроки, на яких використовувались технічні засоби навчання, уроки-КВК; уроки, на яких застосовувались дидактичні ігри; уроки-подорожі; уроки, на яких створювалися проблемні ситуації. Всього у дослідженні взяло участь 100 учнів. Дані анкетування учнів 5–9 класів наведено в таблиці 2.

Тобто найбільше їх вражає піднесений емоційний стан, новизна фактів та використання елементів ігрової діяльності.

Аналіз проведеного констатувального дослідження допоміг виявити рівні навчальної активності (високий, середній та низький).

Високий рівень навчальної активності характеризується тим, що учні виявляють творчу активність, самостійність, стійкість, навчальний інтерес, оригінальність, оптимальність у виконанні навчальних завдань, позитивну мотивацію до навчання, добре розуміють умови та правила гри, швидко включаються в ігрову діяльність.

Середній рівень активності мають учні, які виявляють реконструктивну активність (відповідальність, сумлінність, енергійність). Вони вміють читати та виконувати завдання, але відчувають труднощі під час виконання складних завдань, стійкий інтерес проявляють лише в окремих видах діяльності, орієнтуються на оцінку, відчувають труднощі у розумінні правил гри, поступово включаються в ігрову діяльність.

Низький рівень активності притаманний учням, які виявили лише виконавську активність, короткочасний інтерес. Такі діти припускаються помилок у виконанні певних завдань, не розуміють правил ігрової діяльності, пасивно ставляться до участі в іграх.

Таблиця 1

Аналіз використання дидактичних ігор на уроках учителями, які працюють з учнями 5–9 класів

№ з/п	Предмети	Заг. к-сть	Використовують		Не використовують	
			Заг. к-сть	К-сть у %	Заг. к-сть	К-сть у %
1	Українська мова	10	7	70	3	30
2	Українська література	10	6	60	4	40
3	Математика	10	8	80	2	20
4	Інші предмети	10	5	50	5	50

Таблиця 2

Ставлення учнів 5–9 класів до нетрадиційних форм викладу навчального матеріалу на уроках основ здоров'я

№ з/п	Уроки, які справили найбільше враження дітей	Кількість учнів	
		Заг. к-сть	К-сть у %
1	Уроки-подорожі	69	69
2	Уроки-КВК	96	96
3	Експерсії	50	50
4	Із використанням ТЗН	97	97
5	Із використанням дидактичних ігор	73	73
6	Зустрічі з відомими людьми	95	95
7	Створення проблемних ситуацій	70	70
8	Інші уроки	30	30

Таблиця 3

Рівні активізації навчальної діяльності учнів (констатувальний експеримент)

Класи	Рівні навчальної активності					
	високий		середній		низький	
	заг. к-сть	%	заг. к-сть	%	заг. к-сть	%
контрольні	28	28	43	43	29	29
5	15	15	20	20	17	17
6	13	13	23	23	12	12
експериментальні	43	43	47	47	10	10
5	21	21	22	22	8	8
6	22	22	25	25	2	2

Таблиця 4

Рівні активізації навчальної діяльності учнів 5–6 класів (після формувального експерименту)

Класи	Рівні навчальної активності					
	високий		середній		низький	
	заг. к-сть	%	заг. к-сть	%	заг. к-сть	%
контрольні	33	33	47	47	20	20
5	12	12	23	23	15	15
6	21	21	25	25	5	5
експериментальні	43	43	50	50	5	5
5	21	21	25	25	3	3
6	22	22	31	31	2	2

Таблиця 5

Якісна характеристика навчальної активності учнів 5–6 класів на уроках основ здоров'я

Якісна х-ка навчальної активності	Експериментальні класи		Контрольні класи	
	к-сть учнів	%	к-сть учнів	%
Підвищили успішність	70	70	65	65
Самостійно виконують домашні завдання	58	58	53	53
Хочуть, щоб учителі використовували дидактичні ігри	94	94	90	90
Хочуть виконувати більш складні завдання	67	67	63	63
Хочуть додатково займатись з основ здоров'я	85	85	80	80

Дані дослідження рівнів навчальної активності у дітей середнього шкільного віку наводимо у таблиці 3.

Ураховуючи дидактичну мету уроків, ми виділили дидактичні ігри, які застосовувались на всіх етапах уроку: актуалізації знань, ознайомлення з навчальним матеріалом, закріплення вивченого навчального матеріалу, контролю та обліку знань.

Проведення експериментального дослідження ефективності використання дидактичних ігор на уроках основ здоров'я у 5–6 класах, дало змогу констатувати, що в учнів експериментальних класів підвищилась активність під час навчальної діяльності. Отримані дані наведено в таблиці 4.

Отже, результати навчання і показники розвитку навчальної активності в учнів, що навчалися в експериментальних класах, значно вищі, ніж у контрольних. Покращилась також якісна характеристика навчальної активності. Результати дослідження якісної характеристики навчальної активності занесено до таблиці 5.

Висновки. Аналіз експериментальних даних і матеріалів спостереження, відгуки вчителів і батьків також свідчать про те, що активність школярів на уроках основ здоров'я, де використовувались дидактичні ігри, позитивно вплинула на успішність учнів початкових класів. Учні стали активніше брати участь у шкільній діяльності, краще засвоювати навчальний матеріал та закріплювати раніше вивчений.

Зазначимо, що запропонована нами система дидактичних ігор із послідовним підвищенням рівня складності є ефективним засобом активізації навчальної діяльності. Показниками ефективності використання дидактичних ігор на уроках основ здоров'я стало таке: підвищення успішності, посилення інтересу до навчальної діяльності, активізація спілкування, зростання самостійності під час виконання домашніх завдань; учні експериментальних класів досягли значних результатів у розвитку активності в навчанні.

Потребують подальшого розроблення механізми дії структурних компонентів дидактичної гри, які невимусно зумовлюють активізацію навчальної діяльності в процесі гри.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гаяш О.В. Наукова концепція Л.С. Виготського про зв'язок навчання і розвитку та її втілення у корекційній психопедагогіці сьогодення. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2016. Вип. 7(2). С. 40–48.
2. Страшко С.В. Науково-аналітичний звіт за результатами проведення всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2019» у номінації «Основи здоров'я». *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (XXVII Каришинські читання)*. Полтава : Астроя, 2020. С. 17–24.
3. Шеремет І., Василенко К. Вдосконалення організації позакласної роботи щодо формування навичок здорового способу життя у дітей молодшого шкільного віку. 2020. *Interconf*, (18). С. 103–105.
4. Bilyk V., Sushchenko L., Sheremet I., Hanushchyn S., & Bondarenko H. (2020). Modern Pedagogical Practice of Natural Science Training of Future Psychologists in Higher Educational Institutions. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(3), 162–181.